

OIKONOMICS

Revista d'economia, empresa i societat

ANÀLISI

Ètica bancària i banca ètica. Dues realitats diferents i possibles

Joan Ramon Sanchis Palacio

Catedràtic d'Organització d'Empreses. Universitat de València

RESUM El sector financer –en particular, la banca– és especialment sensible a l'aplicació de l'ètica empresarial. D'una banda, perquè el seu paper com a sector estratègic de l'economia és clau i determinant, i de l'altra, perquè durant els últims anys, i especialment des de la crisi financera de 2008, ha estat protagonista de nombrosos casos d'escàndols i males pràctiques. L'adopció de comportaments ètics és fonamental en el funcionament dels bancs, atès que aquestes organitzacions manegen un actiu molt sensible que és propietat dels seus clients: els diners. Tant és així que no solament es parla de l'ètica bancària, sinó fins i tot de l'existència de bancs ètics; dos aspectes que són diferents. El present treball té per objecte analitzar quines són les característiques que defineixen la banca ètica i quins aspectes són els que la diferencien de l'ètica bancària.

PARAULES CLAU ètica bancària; banca ètica; banca sostenible; responsabilitat social corporativa; bancs

*Banking ethics and ethical banking.
Two different and possible realities*

ABSTRACT *The financial sector, and banking in particular, is especially sensitive to the application of business ethics. On the one hand, because its*

role as a strategic sector of the economy is a key and determining factor and, on the other, because during recent years, and especially since the financial crisis of 2008, it has been the protagonist of numerous scandals and bad practices. The adoption of ethical behavior is fundamental in the operation of banks, since these organizations manage a very sensitive asset that is owned by their customers — money. Sota much sota, that not only speaks of banking ethics, but even the existence of ethical banks; two aspects that are different. The purpose of this paper is to analyze the characteristics that define ethical banking and what aspects differentiate it from banking ethics.

KEYWORDS *banking ethics; ethical banking; sustainable banking; corporate social responsibility; banks*

Introducció

L'ètica empresarial s'ha convertit en un dels principals camps d'estudi de les organitzacions, tant des del punt de vista acadèmic com des de la seva aplicació al món empresarial (Forcadell i Aracil, 2017). Els escàndols protagonitzats per algunes empreses (Enron, Parmalat) i les males praxis que afecten un nombre cada vegada major de consumidors, han estat els causants del sorgiment de la denominada Economia Ètica, que té com a màxim representant el Premi Nobel de 1998 Amartya Sen.

El sector financer –en particular, la banca– és especialment sensible a l'aplicació de l'ètica empresarial. D'una banda, perquè el seu paper com a sector estratègic de l'economia és clau i determinant (Belás, 2012); de l'altra, perquè durant els últims anys, i especialment des de la crisi financera de 2008, ha estat protagonista de nombrosos casos d'escàndols i males pràctiques (Rosero *et al.*, 2013). Molts bancs comercials a nivell mundial s'han vist involucrats en escàndols públics sobre problemes ètics ocasionats per comportaments poc professionals i mancats d'ètica com, per exemple, el rentat o blanqueig de diner negre; la malversació de fons de grans grups financers i la seva relació amb el frau fiscal a través de paradisos fiscals; la col·locació excessiva de crèdits i d'altres productes financers, que provoca fallides bancàries i problemes amb els comptes i dipòsits dels clients, o les irregularitats en l'obertura de comptes i en les transferències de fons, entre altres (Rosero *et al.*, 2013; EBF, 2013).

L'adopció de comportaments ètics i el compliment normatiu i de codis ètics és fonamental en el funcionament dels bancs, ja que aquestes organitzacions manegen un actiu molt sensible que és propietat dels seus clients: els diners (Bagus

and Howden, 2013). Tant és així que no solament es parla de l'ètica bancària, sinó fins i tot de l'existència de bancs ètics; dos aspectes que són diferents. L'Aliança Global per una Banca amb Valors (*Global Alliance for Banking on Values*, GABV), creada en 2009, està formada per una vintena de bancs capdavanters en banca ètica i sostenible a tot el món, i el seu objectiu és promoure una alternativa a un sistema financer global en crisi (Sasia, 2012). Entre els seus membres es troba Triodos Bank, un dels bancs fundadors i l'actual president de la GABV; la resta de membres són entitats de microcrèdits i bancs i cooperatives de crèdit dedicades al finançament responsable. Entre tots, sumen actius per sobre dels 40.000 milions de dòlars i donen servei a més de 10 milions de clients en 20 països de tot el món.

Malgrat els múltiples escàndols relacionats amb l'ètica que han afectat els bancs i el paper clau que exerceixen en el sistema econòmic, els estudis publicats sobre ètica empresarial aplicada a la banca són realment escassos (Muñoz *et al.*, 2004; Forcadell i Aracil, 2017). No obstant això, la necessitat de recuperar part de la imatge i la reputació perdudes, sobretot durant la crisi financera de 2008, per mitjà de la introducció de pràctiques de Responsabilitat Social Empresarial (RSE) i de comportaments ètics és evident (Hur *et al.*, 2014). En aquest sentit, hi ha estudis que han demostrat que la introducció d'aquest tipus de pràctiques contribueix positivament en la recuperació de la reputació empresarial i en l'obtenció de resultats econòmics per a l'organització (Ruiz *et al.*, 2014).

1. L'ètica aplicada a la banca: ètica bancària com a necessitat

El concepte d'*ètica empresarial* comença a desenvolupar-se a partir de la segona meitat del segle xx i arriba al seu màxim apogeu a principi del segle XXI, associat a altres conceptes també d'actualitat com l'RSE, el govern corporatiu, la sostenibilitat o la ciutadania corporativa (Zadek, 2000). El seu desenvolupament com a camp d'estudi especialitzat se situa en els anys setanta del segle xx (De George, 1995), sorgeix amb un fort caràcter multidisciplinari i rep aportacions des de la gestió empresarial i també des d'altres camps molt diversos, com ara la teologia i la filosofia. Les seves primeres aplicacions se centren en el comportament de les grans corporacions i en la necessitat de la separació entre la propietat i la direcció. Durant la dècada dels vuitanta del segle xx s'estén amb força en l'àmbit empresarial i comencen a sorgir institucions i publicacions especialitzades en aquesta matèria, primer als Estats Units i posteriorment a Europa.

La introducció de l'ètica com un element destacat en la presa de decisions de les organitzacions no es produeix solament per la pressió social, sinó sobretot perquè les empreses hi han vist una eina estratègica per a la millora dels seus

beneficis econòmics, sobretot a través del màrqueting. Els comportaments ètics contribueixen a la millora de la imatge i de la reputació de les empreses, la qual cosa afecta positivament les seves vendes i els seus ingressos (De los Ríos *et al.*, 2012). Com assenyalen alguns autors, les empreses excel·lents convergeixen cap a l'ètica (Peters, 2005).

Podem definir l'ètica com un conjunt de principis, normes i regles de conducta que regeixen el comportament de les persones i els grups (Carroll, 1991). La seva inclusió com a pautes de comportament empresarial i econòmic es remunta als treballs dels primers economistes, com Adam Smith o Marshall (Windsor, 2006). Hi ha diferents definicions d'ètica empresarial, encara que la major part posen l'èmfasi en la filosofia o el significat moral (Epstein, 1987), i assenyalen la diferència entre el bo i el dolent (Crane i Matten, 2007).

Fetiniuc i Luchian (2014) defineixen l'ètica bancària com el sistema de regles i estàndards de conducta per a les institucions bancàries i el seu personal col·laborador. D'aquesta definició es dedueix que l'ètica bancària comprèn dos nivells: l'ètica corporativa, que inclou els criteris i les normes de conducta del banc com a institució; i l'ètica bancària, que afecta la conducta dels empleats bancaris. Al seu torn, l'ètica bancària presenta una doble dimensió, interna i externa (Romero, 2006). L'ètica bancària interna comprèn el conjunt de normes i regles que afecten les relacions entre els *stakeholders* interns del banc (gerents, propietaris i empleats), i té com a fi resoldre els possibles conflictes interns que es puguin produir entre ells. Per la seva banda, l'ètica bancària externa afecta les relacions dels *stakeholders* interns amb els externs, especialment, la relació dels empleats bancaris amb els seus clients, i té com a finalitat evitar frauds i males pràctiques (Guzman i Vera, 2016).

Els principis bàsics de l'ètica bancària són (Bozovic, 2007): 1) el principi de la confiança mútua entre el banc i els seus clients, mitjançant la manera d'establir els acords contractuals; 2) el principi d'interès i de benefici mutu, segons el qual cap dels socis en una relació de negocis ha de sentir-se enganyat; 3) el principi de bones intencions, que significa que no hi ha intenció d'intentar fer negocis de forma immoral, com pot ser el frau, el robatori o qualsevol altra manipulació no desitjada; 4) el principi del compromís empresarial i la tolerància de negocis, que es refereix a l'harmonització de conflictes d'interessos entre els participants en el procés; 5) el principi de la millora de la conducta ètica de negocis, que es refereix a la disponibilitat del soci per acceptar l'error que s'ha comès com a resultat de les seves pròpies accions; 6) el principi de la desmonopolització de la posició pròpia, que té a veure amb el comportament monopolístic al mercat que no conté cap valor ètic, i 7) el principi del conflicte entre els interessos comercials dels participants, que es refereix a la incapacitat per relacionar-se amb els interessos personals comuns mentre es tenen presents els mateixos valors ètics (Tran, 2014).

Rosero *et al.* (2013) contemplen tres àrees o components diferents en l'ètica bancària: 1) el comerç ètic als mercats financers (borses de valors), el comportament dels quals depèn de les normes que regulen aquests mercats i de la informació asimètrica que pugui existir; 2) les regles i normes que s'estableixen per mantenir relacions comercials amb els seus clients i que tenen a veure amb les estratègies comercials que segueixen els bancs per captar, atreure i fidelitzar clients, i 3) els dilemes personals dels empleats bancaris que exerceixen les seves tasques en les dues àrees anteriors, el comportament dels quals està condicionat pels objectius o els reptes que l'entitat els assigna (Ziemba i Swieszczak, 2013).

2. La banca ètica: una realitat cada vegada més palesa

Una qüestió diferent és l'existència de la denominada banca ètica, banca social, banca en valors, banca responsable o banca sostenible. Tots aquests termes solen utilitzar-se per definir una banca compromesa amb els valors ètics i socials enfront de la denominada banca convencional (Sasia, 2012; Soler i Melián, 2012; Soler Roig, 2013). Encara que no hi ha un registre públic específic sobre banca ètica i aquesta banca tampoc té una regulació diferent a la de la banca convencional, posseeix unes característiques que defineixen el seu comportament i que la diferencien de l'altre tipus de banca. De la Cuesta (2006) assenyala els següents elements com a diferenciadors: 1) Exclusió financera i racionament del crèdit: les dificultats perquè les PIME puguin accedir a crèdits per ser considerades com a empreses d'alt risc creditici i l'exclusió per zones geogràfiques o per segments en els quals el banc no té interès a actuar perquè la rendibilitat no és suficientment alta; 2) Foment del sobreendeutament: pràctica generalitzada que promou un major consum per mitjà de nous productes crediticis com les targetes de crèdit a persones de segments vulnerables (joves, persones excloses, pensionistes, immigrants, etc.), i 3) Conflicte d'interessos i manipulació dels mercats de valors. En aquest sentit, els principals assumptes que la banca ètica està incorporant en la seva agenda de sostenibilitat giren entorn de quatre pilars fonamentals (Castro i Romero, 2011): incrementar la inclusió financera facilitant l'accés al crèdit i als productes/serveis financers bàsics a aquells col·lectius que han quedat exclosos dels circuits financers clàssics o habituals, garantir l'accés de les PIME al finançament, controlar els impactes derivats del finançament de grans projectes en àmbits com el mediambiental, els drets humans i la corrupció, i fomentar la inversió socialment responsable com a component fonamental per a una responsabilitat social empresarial adequada.

Els aspectes que caracteritzen la banca ètica, segons De la Cuesta i Del Rio (2001), són: la màxima participació social; la possibilitat de seleccionar la destinació de les inversions no solament sota el criteri de rendibilitat i riscos, sinó per temes

socials; la gestió eficaç i professional de l'activitat empresarial que suposa el nou instrument financer; la transparència com a valor fonamental, tant en la gestió administrativa com en la presa de decisions; l'existència d'un codi ètic (normatives morals i ètiques de processos), i la col·locació de l'actiu en projectes amb valor afegit social. Encara es podrien afegir altres aspectes relacionats amb el comportament intern dels bancs ètics, com ara la menor diferència salarial (no superior a l'escala 1:10) i la participació dels treballadors en la presa de decisions, encara que aquests aspectes varien segons el model de banca ètica.

De tot l'anterior, es pot definir un banc ètic com «la institució que inverteix o presta diners, exclusivament, amb finalitat social o ètica, sense renunciar necessàriament a finalitats estrictament financeres» (San Emeterio i Retolaza, 2003, pàg. 136). Així, les principals diferències entre un banc convencional i un banc ètic són les següents: el primer busca obtenir beneficis econòmics, mentre que el segon busca objectius tant econòmics com socials; mentre el primer prefereix la rendibilitat i la seguretat, el segon busca l'ús ètic dels seus diners; en el primer, l'univers d'inversió i finançament és il·limitat i orientat a les empreses que generen més rendibilitat econòmica, mentre que en el segon està restringit a les empreses socialment responsables; la transparència en el primer és escassa i poc clara, mentre que en el segon és absoluta; les condicions creditícies del primer se sustenten en avals o garanties patrimonials, mentre que el segon busca més la viabilitat dels projectes i el seu impacte social; quant al disseny dels productes i serveis financers, el primer els adapta més a les necessitats de la pròpia entitat, mentre que el segon els adapta a les necessitats o preferències dels seus clients, i, finalment, la presa de decisions del primer es basa en directius i gestors, mentre que en la del segon participen tots els *stakeholders*, inclosos els treballadors i els clients (Castro i Romero, 2011).

La banca ètica neix als anys seixanta del segle xx com una eina al servei de les persones excloses del sistema financer, i té la finalitat de proporcionar-los finançament per emprendre projectes o negocis d'impacte social. Així, els primers bancs ètics van dirigits a grups de persones marginades o en exclusió social, com les dones i les persones de raça negra. Posteriorment, els bancs ètics es van estenent, tant geogràficament com socialment, i a la fi dels seixanta i al principi dels setanta comencen a constituir-se els primers bancs ètics a Europa. Avui dia, la banca ètica és una realitat contrastada i consolidada i, el més important, ha demostrat que la banca pot ser viable i alhora mantenir criteris ètics i socials. No és necessari especular amb els diners dels clients per ser rendible des del punt de vista financer, i es pot ser rendible des del punt de vista financer i social de manera gradual. Segons aquest argument, qualsevol banc podria adoptar criteris ètics en el seu funcionament sense posar en perill la seva viabilitat econòmica, per la qual cosa convé assenyalar que l'objectiu hauria de ser que tota la banca fora ètica i no haver de diferenciar entre una banca que és ètica i una altra que no ho és.

Els bancs ètics es basen en els principis de l'economia solidària, que són els següents: 1) Igualtat: sistemes de retribució amb poques diferències salarials; 2) Ocupació: ocupació estable i de qualitat, i accés a l'ocupació dels col·lectius amb major risc d'exclusió; 3) Sostenibilitat: protecció del medi ambient i ús adequat dels recursos naturals; 4) Cooperació: col·laboració tant dins de l'organització (entre les persones) com fora (amb altres organitzacions); 5) Responsabilitat social: compromís amb l'entorn, i 6) Ànim de lucre limitat: reinvertir part dels beneficis econòmics en la societat. Mitjançant aquests sis principis bàsics, els bancs ètics estableixen uns codis de conducta que estan basats en dues característiques principals: la transparència i la inversió socialment responsable. Són bancs que utilitzen els diners dels dipositants per invertir en projectes socials i mediambientals, i en cap cas financen activitats fraudulentament, il·legítimes o no ètiques com la fabricació d'armament, el blanqueig de diner negre, l'especulació o l'abús del treball. A més, totes les seves inversions són públiques, de manera que qualsevol ciutadà pot accedir a aquesta informació i comprovar a què destinen els seus diners aquest tipus de bancs (Sanchis, 2016).

Conclusions

Avui dia, l'ètica bancària representa un camp d'estudi de gran interès per les implicacions de la crisi financera de 2008 i pels nombrosos i destacats casos de males pràctiques i d'abusos que s'han produït en el sector bancari. La necessitat de recuperar la imatge i la reputació perdudes obliga les entitats del sector bancari i financer a adoptar noves mesures basades en l'ètica empresarial. Els bancs ètics són els únics que mantenen una bona reputació i una bona imatge, per la qual cosa s'han convertit en un referent a seguir per part de la banca convencional. La banca ètica correspondria a exemples de bones pràctiques dins del sector bancari. Aquest tipus d'entitats bancàries s'ha anat estenent a nivell mundial en la mesura en què han anat sorgint nous casos de males pràctiques. També s'ha produït un creixement considerable del nombre de clients i d'operacions financeres dutes a terme en bancs ètics, encara que la quota de mercat d'aquesta classe de bancs segueix sent insignificant en comparació de la banca convencional.

Si es vol estendre l'ètica en el sector bancari, no solament s'ha de potenciar la creació i el desenvolupament de bancs ètics, sinó que, a més, s'ha de potenciar l'aplicació dels criteris ètics als bancs convencionals, juntament amb la transparència i el bon govern corporatiu. Només així es podrà estendre l'ètica al conjunt del sistema bancari. Mentre es parli de bancs ètics, significarà que hi ha bancs que no són ètics, la qual cosa serà negativa per als consumidors i per a la societat en el seu conjunt. La societat i els ciutadans també han d'adquirir consciència i convertir-se en consumidors financers responsables.

Referències bibliogràfiques

- BAGUS, P.; HOWDEN, D. (2013). «Some ethical dilemmas of modern banking». *Business Ethics: A European Review*. (vol. 22, núm. 3, pàg. 235-245).
- BELÁS, J. (2012). «Social Responsibility and Ethics in the Banking business: Myth or Reality? A case study from The Slovak Republic». *Economic Annals*. (vol. 57, núm. 195, pàg. 115-137).
- BOZOVIC, J. (2007). «Business Ethics in Banking». *Facta Universitatis Esries: Economics and Organization*. (vol. 4, núm. 2, pàg. 173-182).
- CARROLL, A. B. (1991). «The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders». *Business Horizons*. (núm. 34, pàg. 39-48).
- CASTRO, M.; ROMERO, N. (2011). «Cooperatives de crèdit i banca ètica un camí per explorar?». *CIRIEC-Espanya, Revista d'Economia Pública, Social i Cooperativa*. (núm. 72, pàg. 263-300).
- CRANE, A.; MATTEN, D. (2007). *Business Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- DE GEORGE, R. T. (1995). *Business Ethics*. Nova Jersey: Englewood Cliffs.
- DE LA CUESTA, M. (2006). «Responsabilitat social del sector bancari. La seva contribució a un desenvolupament més sostenible». *Papers d'Economia Espanyola*. (núm. 108, pàg. 173-190).
- DE LA CUESTA, M.; DEL RIO, N. (2001). «Diners més ètics i solidari per a una societat més humana i responsable». *Notícies d'Economia Pública, Social i Cooperativa*. (núm. 33, pàg. 46-52).
- DE LOS RÍOS, A.; LOZANO, M. R.; VALÈNCIA, P. T.; RUZ, M. C. (2012). «Una aproximació a la relació entre informació sobre la responsabilitat social orientada al client i la reputació corporativa de les entitats financeres espanyoles». *Quaderns d'Economia i Adreça de l'Empresa*. (vol. 15, núm. 3, pàg. 130-140).
- EBF (2013). *Corporate Social Responsibility across the European banking sector: An EBF overview of best practices*. Brussel·les: European Banking Federation. <<http://www.ebf-fbe.eu>> [Data de consulta: 28 de gener de 2016].
- EPSTEIN, I. M. (1987). «The Corporate Social Policy Process: Beyond Business Ethics, Corporate Social Responsibility and Corporate Social Responsiveness». *California Management Review*. (vol. 29, núm. 3, pàg. 99-114).
- FETINIUC, V.; LUCHIAN, I. (2014). «Banking ethics: main conceptions and problems». *Annals of The University of Petrosani Economics*. (vol. 14, núm. 1, pàg. 91-102).
- FORCADELL, F. J.; ARACIL, I. (2017). «European banks ' reputation for Corporate Social Responsibility». *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. (vol. 24, núm. 1, pàg. 1-14).
- GUZMAN, I.; VERA, L. (2016). «L'ètica com a component essencial en el sector bancari». *Revista Empresarial HISSI-FEE-UCSG*. (vol. 10, núm. 3, pàg. 10-17).

- HUR, W.; KIM, H.; WOO, J. (2014). «How CSR leads to corporate brand equity: Mediating mechanisms of corporate brand credibility and reputation». *Journal of Business Ethics*. (vol. 125, núm. 1, pàg. 75-86).
- MUÑOZ TORRES, M.J.; FERNÁNDEZ ESQUERRE, A.; DE LA COSTA, M. (2004). «Responsabilitat social en el sistema bancari: una primera aproximació d'avaluació per al cas espanyol». *Eben, Papers d'Ètica, Economia i Adreça*. (núm. 12, pàg. 1-21).
- PETERS, T. J. (2005). *Noves organitzacions en temps de caos*. Bilbao: Edicions Deusto.
- ROMERO, G. (2006). «Principis i valors ètics en les organitzacions bancàries respecte a la qualitat del servei i atenció al client». *Revista Veneçolana de Gerència*. (vol. 11, núm. 36, pàg. 638-651).
- ROSETO, O. G.; PINZÓN, J. V.; RAMÍREZ, G. A. (2013). «Responsabilitat Social Corporativa en la banca europea: un estudi empíric comparatiu entre organitzacions de 15 països». *Sotavent*. (núm. 22, pàg. 82-98).
- RUIZ, B.; ESTEBAN, A.; GUTIÉRREZ, S. (2014). «Determinants of reputation of leading Spanish financial institutions among their customers in a context of economic crisis». *Business Research Quarterly*. (vol. 17, núm. 4, pàg. 259-278).
- SANCHIS, J. R. (2016). «La revolució de les finances ètiques i solidàries». *Oikonomics: revista d'economia, empresa i Societat*. (núm. 6, pàg. 28-34).
- SANT EMETERIO, J.; RETOLAZA, J. (2003). «Existeix espai per a una Banca Ètica?». *Lan Harremanak*. *Revista de Relacions Laborals*. (vol. 9, núm. 2, pàg. 127-163).
- SASIA, P. (2012). «La Banca ètica a Europa: l'enfocament del crèdit com a criteri de configuració d'un espai d'alternativa». *CIREC-Espanya, Revista d'Economia Pública, Social i Cooperativa*. (núm. 75, pàg. 277-299).
- SOLER ROIG, C. (2013). «Fiés: un projecte de banca ètica, ciutadana i cooperativa». *Revista de Ciències Humanes i Socials*. (vol. 71, núm. 138, pàg. 91-111).
- SOLER, F. V.; MELIÁN, A. (2012). «Cooperatives de crèdit i Banca ètica: velles i noves respostes ètiques i solidàries a problemes de sempre». *REVESCO. Revista de Estudis Cooperatius*. (núm. 109, pàg. 45-80).
- TRAN, I. (2014). «CSR in the banking sector. A Literature review and new research directions». *International Journal of Economics, Commerce and Management*. (vol. 2, núm. 11, pàg. 1-22).
- WINDSOR, D. (2006). «Corporate Social Responsibility: Three Key Approaches». *Journal of Management Studies*. (vol. 43, núm. 1, pàg. 93-114).
- ZADEK, S. (2000). *The Civil Corporation. The New Economy of Corporate Citizenship*. Londres: Eartchscan.
- ZIEMBA, M.; SWIESZCZAK, K. (2013). «Ethical issues in the context of banks as public trust organization». *Research Papers of the Wroclaw University of Economics*. (núm. 316, pàg. 169-180).

Joan Ramon Sanchis-Palacio

joan.r.sanchis@uv.es

**Catedràtic d'Organització d'Empreses.
Universitat de València**

Catedràtic d'Organització d'empreses de la Universitat de València i Doctor en Economia de l'Empresa (Premi extraordinari de Doctorat). Director de la Càtedra d'Economia del Bé Comú de la Universitat de València. Autor de nombrosos articles científics sobre Economia Social, Cooperativisme i banca, i de llibres com *És possible un món sense bancs? La revolució de les finances ètiques i solidàries*, de l'Editorial El Viejo Topo, i *La banca que necessitem. De la crisi financera a la banca ètica: una alternativa socialment responsable*, de Publicacions de la Universitat de València. Coautor de llibres com *Caixa Popular: un model de banca cooperativa social i alternativa* i *El model Consum: una cooperativa responsable i sostenible* editats per Vinçle Editorial.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obris derivades sempre que reconegueu els crèdits dels obris (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa és pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/deed.ca>.

